

Izabela Duraj-Nowosielska

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

Antoni Furdal

1. Biogram

Urodził się 22 maja 1928 roku w Rososzy k. Garwolina, zmarł 8 czerwca 2019 we Wrocławiu. Po maturze w 1946 roku studiował początkowo na Politechnice Gdańskiej, później podjął studia z filologii polskiej i słowiańskiej na UJ; miał za mistrzów m.in. K. Nitscha i T. Lehra-Splawińskiego. W 1952 roku uzyskał magisterium na podstawie rozprawy „Mazowieckie dyspalatalizacje spółgłosek wargowych miękkich” (wyd. 1955). Był zatrudniony najpierw w Zakładzie Językoznawstwa PAN w Krakowie, następnie w Katedrze Filologii Słowiańskiej UJ, a w 1957 roku podjął pracę w Zakładzie Języka Polskiego UW. W 1960 roku obronił doktorat na UAM w Poznaniu („Rozpad języka prasłowiańskiego w świetle rozwoju głosowego”, wyd. 1961), habilitował się zaś w 1965 roku na podstawie rozprawy „O przyczynach zmian głosowych w języku polskim” (wyd. 1964). W 1966 roku został docentem w Katedrze Języka Polskiego UW. W latach 1969–1970 kierował Zakładem Języka Polskiego w nowo powstałym Instytucie Filologii Polskiej UW, później objął kierownictwo Katedry Językoznawstwa Ogólnego. Jak sam wspomina (por. „Mój komentarz do bibliografii”, 2009), był to bodziec do zainteresowania się problematyką ogólnojęzykoznawczą i teoretyczną. W latach 1972–1974 prowadził wykłady z językoznawstwa polskiego i słowiańskiego na uniwersytecie w Nancy. Od 1974 roku wykładał równolegle w WSP w Opolu, dokąd przeprowadził się w roku 1979; zatrudnienie w Opolu łączył ze współpracą z Instytutem Kulturoznawstwa UW i z WSP w Zielonej Górze. W 1981 roku został profesorem zwyczajnym. W WSP w Opolu zainicjował serię wydawniczą „Słowistyka”, dzięki staraniom A.F. została też otwarta specjalność bohemistyczna na filologii polskiej, a później Katedra Słowistyki, którą A.F. kierował do 1992 roku, kiedy to z powrotem przeprowadził się do Wrocławia; tam pracował w Katedrze Językoznawstwa Ogólnego do emerytury w 1998 roku. Ceniony jako nauczyciel, był promotorem wielu prac magisterskich i kilkunastu doktorskich, a także członkiem licznych komisji i towarzystw naukowych (m.in. Komisji Kultur Europejskich Wrocławskiego Oddziału PAN, o której powstanie A.F. zabiegał i której przez wiele lat przewodniczył, Komitetu Językoznawstwa PAN oraz PTJ, którego był prezesem w latach 2000–2003).

Zainteresowania naukowe A.F. były bardzo szerokie i obejmowały na przestrzeni lat sławistyczną fonologię diachroniczną (np. 1961, 1964a), dialektologię (np. 1955), gramatykę języka polskiego (np. 1969, 1973a), onomastykę (np. 1988a, 2004, 2007), translatorykę (np. 1985), semiotykę i teorię języka (np. 1971, 1977), językoznawstwo porównawcze (np. 1964b), normatywne (np. 1991), jak również socjolingwistykę, stylistykę (np. 1973b, 1988b) oraz – zwłaszcza w późniejszych latach – szeroko pojętą lingwistykę kulturową (np. 1999, 2000, 2002); za zaniedbaną dziedzinę językoznawstwa uważał badania nad pismem, w którym widział podstawowy czynnik stymulujący rozwój cywilizacyjny (por. 1977, 1978). Holdował wizji języka jako systemu otwartego na wszelkie sfery działalności człowieka i tak też pojmował zadania językoznawstwa, czemu nieraz dawał wyraz wprost, podkreślając istotną rolę tej dziedziny humanistyki w życiu społeczeństwa, a także konieczność ujęć interdyscyplinarnych. Jest autorem ponad 100 artykułów i komunikatów oraz 9 prac książkowych, m.in. – obok wspomnianych wyżej rozpraw (1955, 1961, 1964) – „Klasyfikacji odmian współczesnego języka polskiego” (1973) i dwóch pozycji z zakresu relacji między językiem, narodem i jego kulturą w kontekście wielokulturowości (2000, 2003); swoje poglądy na język i językoznawstwo wyłożył syntetycznie w podręczniku akademickim „Językoznawstwo otwarte” (1977), które doczekało się kilku wznowień. Opracował (z S. Borawskim) „Wybór tekstów do historii języka polskiego” (Warszawa 1980), jest także współredaktorem i autorem wstępu do antologii przekładów „Literatura polska w Europie. Fragmenty przekładów” (z próbami obejmującymi 31 języków) (Warszawa 1990); poza tym opublikował dwie książki wspomnieniowe i tom opowiadań. Owocem sesji Komisji Kultur Europejskich są tomy pod red. A.F.: „Studia nad językami i kulturami europejskimi” (Wrocław 1998) i „Migracje: dzieje, typologia, definicje” (Wrocław 2006; red. A.F. i W. Wysoczański). Spis publikacji do roku 2009 można znaleźć w tomie jubileuszowym na 80-lecie urodzin A.F. pod red. M. Sarnowskiego i W. Wysoczańskiego (2009); zob. też sylwetkę A.F. oraz podsumowanie twórczości w opracowaniach J. Sokołowskiego (2008, 2019) i I. Borkowskiego (2020).

2. Gramatyka i semantyka (poglądy, osiągnięcia)

Zgodnie z programem zarysowanym w biogramie proponowane przez A.F. opisy mają na ogół w perspektywie funkcję socjatywną i kulturotwórczą języka, tj. jego wszechstronne funkcjonowanie w społeczeństwie i rolę kulturowego zwornika narodu. Obok wymienionych publikacji (i innych) wprost poruszających ten temat, w takim kontekście czyta się też prace z zakresu wewnętrznego zróżnicowania języka, zwłaszcza rozprawę z 1973 roku, w której społeczne, regionalne i stylistyczne kryteria wariantowości językowej zostały potraktowane na jednej płaszczyźnie (nietypowo względem większości wcześniejszych ujęć); poszczególne odmiany języka są efektem przemnożenia kryteriów przez siebie, z jednoczesnym wskazaniem na podsystemy, w których w danym obszarze zróżnicowanie zaznacza się najwyraźniej.

Wśród prac A.F. niewiele jest zatem publikacji traktujących wycinkowo kwestie językowe; w synchronicznym językoznawstwie polonistycznym należy do nich np. wczesny artykuł na temat imiesłowowych równoważników zdań, gdzie autor – zainspirowany myślą Z. Klemensiewicza – sugeruje, że są one rozwiniętymi bądź nierozwiniętymi realizacjami pozycji okolicznikowych przy orzeczeniu w zdaniu pojedynczym (1969). Poza tym A.F.

kierował się w swoich pracach konsekwentnie wizją językoznawstwa otwartego, którego założenia wyłożył w książce pod tym tytułem (1977); język pozostaje tu w wielowymiarowych relacjach z jego użytkownikami – nie jest tworem samym dla siebie, zatem i nie może być w ten sposób badany. Wszelkie obiekty językowe znajdujące się w polu zainteresowania są wobec tego rozpatrywane przede wszystkim ze względu na ich funkcje dla użytkowników; pojęcie funkcji jest tutaj kluczowe i A.F. niejednokrotnie poddawał analizie pod różnym kątem funkcje języka (1971, 1972, 1973b, 1977). Obok pierwotnej funkcji ekspresywnej i impresywnej jako podstawowe jawi się tutaj rozróżnienie funkcji komunikatywnej, dla której jednostką jest komunikat – zdanie, oraz funkcji poznawczej, z wyrazem jako elementem regularnie abstrahowanym z komunikatów; ta ostatnia jednostka jest konstytutywna dla języków ludzkich. Elementarną strukturą, w której spotykają się obydwie te funkcje, jest zdanie definiujące ostensywnie *To jest x* (choć A.F. podkreśla – w duchu W.O. Quine’a – że w sensie komunikacyjnym definicja taka ma istotne wady, związane z ewentualnym nieporozumieniem między nadawcą a odbiorcą co do wskazywanego obiektu). Podstawowe obiekty badania semantyki i leksykologii są zatem dla A.F. ekstrahowane z całości komunikatywnych, tj. zdań wiążących komunikacyjnie nadawcę i odbiorcę; taka perspektywa od razu sytuuje te dziedziny blisko tekstów, co – można dopowiedzieć – obecnie jest mocno podkreślane w badaniach semantycznych i leksykologicznych, a co bywało zaniedbywane w klasycznej semantyce strukturalnej (na którą A.F. się skądinąd powołuje), sięgającej nieraz do pewnych abstrakcyjnych całości i zonglującej nimi w oderwaniu od realnych tekstów języka. Główną właściwością znaków językowych jest dla A.F. ich bilateralność, co dla znaków autosemantycznych oznacza skojarzenie z treścią pojęciową; co ciekawe, taką strukturę mają w ujęciu A.F. nie tylko nazwy pospolite, ale też własne (por. 1988a, 2004, 2007a): niezależnie od tego, czy nomen proprium wskazuje np. na żyjącą postać, na postać historyczną czy całkiem fikcyjną, dla użytkowników języka operujących tą nazwą za każdym razem istotne są pewne łączone z nią wyobrażenia. Zarazem nazwy własne intuicyjnie „przylegają” do opisywanej przez nie rzeczywistości bardziej niż nomina appellativa, co otwiera szerokie pole dla studiów onomastycznych jako badań przybliżających rzeczywistość pozajęzykową (kulturową); por. np. refleksje nad rolą chrononimów w kształtowaniu tożsamości narodowej.

Jeśli chodzi z kolei o relacje syntaktyczne, według A.F. najważniejszym czynnikiem decydującym o złożoności analizy składniowej jest dysproporcja między – z jednej strony – trzema typami stosunków wchodzących w zakres składni (stosunek nadawcy do treści zdania; relacje w obrębie zdania; relacje między zdaniami składowymi) a ograniczonymi środkami językowymi służącymi do ich wyrażania z drugiej (prozodia, fleksja, alternacje fonetyczne, szyk, wyrazy funkcyjne); środki te w sensie formalnym są dla trzech wskazanych typów wspólne, pod względem funkcjonalnym są zaś rozdzielne.

Najważniejsze publikacje

- A.F. 1955. *Mazowieckie dyspalatalizacje spółgłosek wargowych miękkich*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- A.F. 1961. *Rozpad języka prasłowiańskiego w świetle rozwoju głosowego*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

- A.F. 1964a. *O przyczynach zmian głosowych w języku polskim*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- A.F. 1964b. „Klasyfikacja odmian językowych (na materiale polskim i czeskim)”. *Sprawozdania Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego*: 30–32.
- A.F. 1969. „Czy istnieją imiesłowowe równoważniki zdań?”. *Zeszyty Naukowe WSP w Opolu. Językoznawstwo* 9: 355–359.
- A.F. 1971. „Znaki językowe i ich funkcje”. *Rozprawy Komisji Językowej WTN* 8: 57–61.
- A.F. 1972. „Najważniejsze funkcje społeczne języka”. *Sprawozdania Opolskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Artykuły i Rozprawy*: 9–14.
- A.F. 1973a. „Zasady budowy systemu syntaktycznego”. *Sprawozdania Opolskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk*: 25–32.
- A.F. 1973b. *Klasyfikacja odmian współczesnego języka polskiego*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- A.F. 1977. *Językoznawstwo otwarte*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- A.F. 1978. „Teoria pisma i jej znaczenie dla slawistyki”. *Z Polskich Studiów Slawistycznych* 5: 29–34.
- A.F. 1985. „Przekład a definicja języka literackiego”. *Studia Linguistica* 9: 17–23.
- A.F. 1988a. „Miejsce imion własnych w systemie językowym”. *Zeszyty Naukowe WSP w Opolu. Językoznawstwo* 9: 9–17.
- A.F. 1988b. „Klasyfikacja języków z socjolingwistycznego punktu widzenia”. *Socjolingwistyka* 8: 27–33.
- A.F. 1991. „Jednostki i instytucje w trosce o język ojczysty”. W *Aktualne problemy kultury języka*, red. A.F. Zielona Góra: Wydawnictwo WSP, 7–12.
- A.F. 1999. „Językoznawstwo wobec wielokulturowości”. W *Studia lingwistyczne ofiarowane Profesorowi Kazimierzowi Polańskiemu na 70-lecie Jego urodzin*, red. W. Banyś, i in. Katowice: Wydawnictwo UŚ, 40–46.
- A.F. 2000. *Polska oda do radości. Język i kultura narodowa we wspólnej Europie*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- A.F. „Języki słowiańskie w warunkach wielokulturowości”. *Z Polskich Studiów Slawistycznych* 10: 41–47.
- A.F. 2003. *Jak być Polakiem w Unii Europejskiej*. Wrocław: Atla.
- A.F. 2004. „Nazwy własne a świat realny”. W *Wyraz i zdanie w językach słowiańskich. T. 4: Opis, konfrontacja, przekład*, red. I. Łuczaków, i J. Sokołowski. Wrocław: Wydawnictwo UW, 57–63.
- A.F. 2007. „Semiotyczne nawiązania onomastyki”. W *Nowe nazwy własne – nowe tendencje badawcze*, red. A. Cieślakowa, i in. Kraków: Pandit, 43–50.

Literatura przedmiotowa

- Borkowski, I. 2020. „Profesor Antoni Furdal (1928–2019) językoznawca, nauczyciel Europy i jej kultur Obywatel”. *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego* 76: 9–12.
- Furdal, A. 2009. „Mój komentarz do bibliografii”. W *Wyraz i zdanie w językach słowiańskich 7. Opis, konfrontacja, przekład. Zbiór studiów ofiarowany Panu Profesorowi Antoniemu Furdalowi w 80. rocznicę urodzin*, red. M. Sarnowski, i W. Wysoczański. Wrocław: Wydawnictwo UW, 19–23.
- Sokołowski, J. 2019. „Antoni Furdal (1928–2019)”. *Rocznik Slawistyczny* 68: 3–11.
- Sokołowski, J. 2008. „Jubileusz Profesora Antoniego Furdala”. *Bohemistyka* 1–4: 427–430.

Wysoczański, W. 2009. „Bibliografia prac Profesora Antoniego Furdala”. W *Wyraz i zdanie w językach słowiańskich 7. Opis, konfrontacja, przekład. Zbiór studiów ofiarowany Panu Profesorowi Antoniemu Furdalowi w 80. rocznicę urodzin*, red. M. Sarnowski, W. Wysoczański. Wrocław: Wydawnictwo UWr: 11–18.